

PERSONÁLIA

Dr. h. c. Ing. Štefan Janšák

Keď som sa na jeseň roku 1953 stala poslucháčkou Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, mala som v indexe zapísané prednášky s Dr. Ing. Štefanom Janšákom s názvom *Počiatky ľudstva*. Bolo nás v ročníku sedem a s napätím sme čakali na prvého prednášajúceho. Prišiel distingvovaný starší pán, ktorý sa s každým osobne zoznámil a od tej chvíle všetkých oslovoval krstným menom a tykal nám.

Jeho prednášky boli pútavé obsahovo, ale aj štylisticky a jazykovo na vysokej úrovni. Bolo cítiť, že je to skúsený rečník, ktorý vie odhadnúť poslucháčov. Chcel nám priblížiť to, čo sa vtedy považovalo za najvýznamnejšie poznatky o paleolite. Najznámejšie boli výsledky francúzskych bádateľov, ktorí mu boli najbližší, ale snažil sa nás informovať aj o výskumoch v iných krajinách, napr. vo vtedajšom ZSSR, hlavne na Sibíri. Nové objavy pribúdali aj u nás, najmä z južnej Moravy, Věstoníc a Pavlova. A aj keď len sporadicky, začala sa zaplňovať aj paleolitická mapa Slovenska.

Pán profesor Janšák sa staral nielen o naše odborné vzdelanie, ale snažil sa nás poučiť aj o spoločenskom bontóne. Keď skončila prednáška, pomohol trom prítomným dámam do kabátov a potom vyhlásil: „*Chlapci, a teraz vy mne!*“

Raz v zime zatelefonoval, že je prechladnutý, aby sme prišli na prednášku k nemu domov, do vilky v Horskom parku – na ulici, ktorá je dnes pomenovaná po ňom. Okrem prednášky sme dostali čaj, keksy a milé slová aj od jeho pani manželky.

V druhom ročníku sme s ním mali kartografické cvičenia. Praktické hodiny sa konali v Horskom parku, kde sme sa učili zameriavať nivelákom. Na fakulte sme potom spracovávali výsledky merania. Bolo to zaujímavé, hlavne keď v tom istom čase vyšiel preklad ruskej práce *Terénna teória a prax*, kde sme sa dočítali, že „...meranie krokom je presnejšie ako okom...“. To mala byť odporúčaná učebnica.

Pán profesor Janšák, popierajúc svoj vek, nás vzal na exkurziu do Bojníc, kde nám chcel ukázať, kam siahali brehy miocénného mora a ulity slímáčikov, ktoré sa z neho dajú ešte nájsť.

Dokonca bol raz s nami aj v kine. Stalo sa to tak, že po prednáške asi o 15. hodine sa spýtal, aký máme ďalší program. Prezradili sme, že sa chystáme do kina na film s Jeanom Maraisom, vtedy veľmi populárnym. Ako frankofil sa rozhodol ísť s nami, a tak sme absolvovali spolu poobedňajšie predstavenie.

Pána profesora Janšáka sme si ctili a mali radi ako nášho učiteľa. Aká je to významná osobnosť, sme sa dozvedali až neskôr, postupne.

Štefan Janšák sa narodil 14. 9. 1886 v Osuskom v roľnícko-remeselníckej rodine. Údajne učiteľ postrehol, že je mimoriadne nadaný a navrhoval rodičom, aby ho dali študovať. Traduje sa, že otec povedal, že on na to nemá peniaze, a tak sa miestny advokát JUDr. Štefan Fajnor rozhodol sponzoro-

Obr. 1. Ing. Štefan Janšák (vpravo) s prof. Zofiou Podkowińskou z Varšavy (v strede) a s Dr. Ľudmilou Kraskovskou (vľavo) pred vstupom do budovy Univerzity Komenského na Šafárikovom námestí v Bratislave v roku 1959 (archív autorky).

vat' štúdium talentovaného chlapca na gymnáziu v Hodoníne. Po maturite postúpil na Vysokú školu technickú v Brne, kde získal diplom stavebného inžiniera, a potom tam pôsobil ako asistent.

Kvôli zdravotným problémom nemusel narukovať, ale zato absolvoval 8-mesačné väzenie, na ktoré ho odsúdili za politickú činnosť proti uhorskému štátu – napísal totiž článok o udalostiach okolo vysviacky kostola v Černoveji.

Ing. Š. Janšák musel byť už uznávaný odborník, keď ho ako hospodárskeho experta menovali za člena československej delegácie, ktorá sa zúčastnila mierovej konferencie v Paríži v roku 1920. Pravdepodobne už vtedy ovládal francúzštinu a aj neskôr mal k nej blízky vzťah, dokonca sa stal celoslovenským predsedom Alliance française (Francúzskej spoločnosti). Zaslúžil sa o vznik francúzskeho gymnázia v Bratislave, bol aj prekladateľom a propagátorom francúzskej kultúry. Jeho aktivity boli ocenené, v roku 1930 sa stal rytierom a v roku 1934 dôstojníkom francúzskej Čestnej légie.

V 30. rokoch 20. storočia bol predsedom Spolku československých inžinierov na Slovensku. Po ukončení druhej svetovej vojny bol poverenikom Slovenskej národnej rady pre obnovu vojnou zničeného Slovenska.

Popri tom, že zastával významné politické a verejné funkcie, našiel si čas aj pre svoju vášeň – archeológiu. Dovolenky, a často aj nedele, trávil v teréne vyhľadávaním nálezísk, na ktorých sa neskôr často realizovali veľké výskumy. Pri ich opisovaní sa zamerával na terénne situácie, ale aj na vyhodnotenie nálezov. Prvé správy o svojich archeologických aktivitách uverejňoval v *Sborníku Muzejnej slovenskej spoločnosti* od roku 1928. Týkali sa hlavne južného a západného Slovenska. Začiatkom 30. rokov ho upútali nálezy obsidiánov na juhovýchode a dovolenky v rokoch 1931 a 1932 trávil ich vyhľadávaním hlavne v oblasti Zemplínskych vrchov. Výsledok bol nad očakávanie. Zozbieral materiál, ktorý po vyhodnotení venoval Slovenskému národnému múzeu v Martine. Zbierka bola považovaná za jednu z najbohatších svojho druhu v Európe. Významným počinom bolo, že nálezy uverejnil v knihe *Praveké sídliská s obsidiánovou industriou na východnom Slovensku* (Bratislava 1935). Táto monografia bola prvá archeologická práca z pera slovenského autora, predchádzala jej len kniha českého autora Jana Eisnera *Slovensko v pravéku* (Bratislava 1933). Obe možno považovať za základné kamene slovenskej archeológie.

Po jednom obsidiánovom ústepe sme dostali aj my – poslucháči, s poznámkou, aby sme si ich chránili, prinášajú šťastie...

Ing. Janšák sa síce zamerával na obsidiánovú industriu z doby kamennej, ale pri tom často našiel aj nálezy z iných období, ktoré tiež zdokumentoval. Za jednu z najvýznamnejších navštívených lokalít považoval Zemplínsky hradný kopec, kde sa už stopy stredovekého hradu nenachádzajú na povrchu. Materiál z neho bol použitý na výstavbu kostola a pravdepodobne aj domov v podhradí.

Naproti tomu sa dobre zachovali mohutné valy, ale už Ing. Janšák postrehol, že sú asi staršie ako stredoveký hrad. Rozhodol sa ich zamerať a plán, ktorý vytvoril, sa od nových, neskorších verzí len málo odlišuje a doteraz je citovaný.

Keď som mala možnosť vydať knižku o Zemplíne, dovolila som si ju uviesť mottom: „*Napoleonovi vďačí Európa za znovuoobjavenie egyptských pyramíd, Janšákovi moderná slovenská archeológia za Zemplín.*“¹ Archeologické nálezy zo Zemplína boli známe dávnejšie. Už Antonius Szirmay de Szirma v diele *Notitia topographica incliti comitatus Zempleniensis per Atonium Szirmay de Szirma* (Budae 1803) predpokladal, že tu bola osada v dobe rímskej. Zemplínsky hradný kopec označili za baňu historických starožitností v dejinách župy vydaných v roku 1906.² Ing. Janšák však bol prvým, ktorý začal v tejto bani ťažiť.

Ing. Š. Janšák sa pri svojich archeologických výpravách zaujímal aj o súčasníkov. V knihe *Lovci hlinených perál* (Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius 1944), ako píše v podtitule, publikoval 15 esejí z potuliek za archeológiou. Popisuje v nich život v dedinách, vzťah obyvateľov k archeológii a historickým pamiatkam, poverky, ale aj pohľad na to, že sa dostali do nového štátu, na národnostné problémy, rómsku otázku. Tu možno odcitovať: „*Svojím dekórom môže byť zemplínska krčma symbolom politického zmýšľania a presvedčenia tunajšieho ľudu. Hrdý Bercsényi i Rákóczy by uspokojivo prikývli, keby videli na stene v Zemplíne obraz trinástich aradskejích mučeníkov popravených v 1848 v bohatých šatoch a s drahocennou výzbrojou... A hneď v susedstve iný obraz. Postava asketického českého kňaza Jana Husa v ošumelej sutane ako sa zodpovedá pred Kostnickým snemom zo svojho kacírstva. No a aby bola rovnováha dekoratívna a aj vyváženie politických síl, na ďalšom obraze knieža Oldřich s veselou družinou poľuje na srnky a ulovil krásnu dievku Boženu.*“ O vtedy mladom etnografovi Karolovi Andelovi, ktorý sprevádzal Janšákovu archeologickú expedíciu po Kysuciach, píše, že sa zamerával na dušu Kysučanov – miesto

1 Mária Lamiová: Zemplín. Obec s bohatou minulosťou. Archeologické pamätníky Slovenska, zväzok 2. Košice 1993.

2 Zemplén vármegye és Sátoraljajihely R. T. város. Budapest 1906.

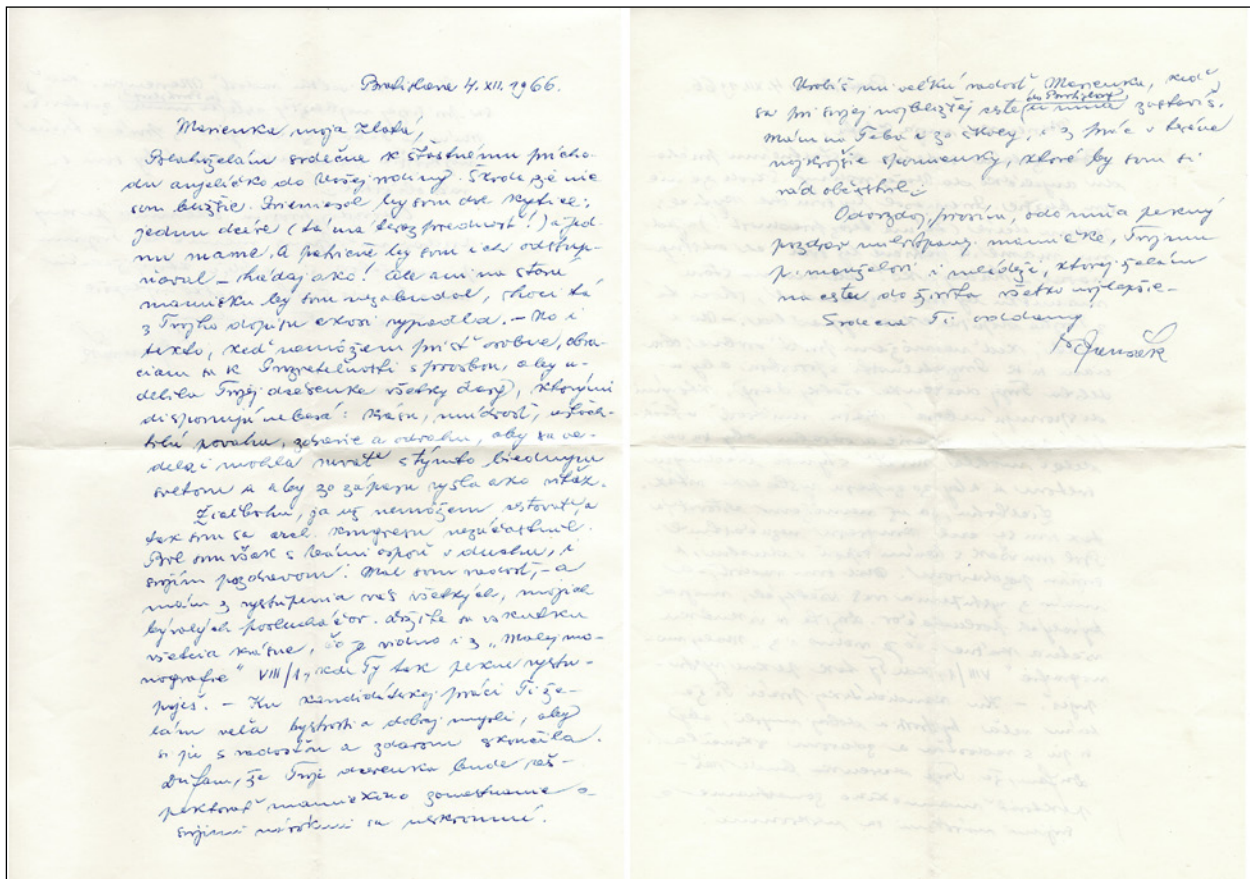
Obr. 2. Udelenie titulu doctor honoris causa Ing. Štefanovi Janšákovi v Bratislave 4. júna 1947.
 Fotografia hore: Prof. Vojtech Budinský-Krička (vľavo) predstavuje kandidáta (sediaci vpravo).
 Fotografia dole: Ing. Š. Janšák počas ďakovného príhovoru (archív autorky).

dnešnej, súčasnosťou poznamenatej materiálnej kultúry – a v starobylych zvykoch a obradoch nachádza odkazy dávnych predkov. Podľa Š. Janšáka v očiach spoločnosti K. Andelovi najviac poškodila archeológia. Kým ostatní hovoria o drahých porcelánoch, on predvádza ošarpané, z blata vytiahnuté črepy. Na konci sa ale splnil sen aj K. Andelovi. Po vojne sa stal zamestnancom Archeologického ústavu SAV v Košiciach a mohol vyhľadávať náleziská, čo robil s mimoriadnym citom. Na mnohých z nich sa neskôr uskutočnili rozsiahle výskumy.³

Janšákovu vlastivednú činnosť ocenili aj členovia Muzeálnej slovenskej spoločnosti, keď ho v roku 1945 zvolili za predsedu. Túto funkciu zastával do roku 1962. Titul doctor honoris causa mu udelila Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave 4. júna 1947 (*obr. 2*). Návrh na udelenie predniesol prof. Vojtech Budinský-Krička.

Vo februári 1956 bola ustanovená Československá spoločnosť archeologická. Za predsedu bol zvolený prof. Jan Eisner. O mesiac na to sa vytvorila aj slovenská odnož archeologickej spoločnosti s predsedom Štefanom Janšákom.

3 Karol Anđel: Výsledok archeologického prieskumu na Zemplínsko-užskej nížine. *Archeologické rozhledy* 7, 1955, 759–799.

Obr. 3. Súkromný list Ing. Štefana Janšáka adresovaný Dr. Lamiovej-Schmiedlovej z roku 1966 (archív autorky).

Viedol ju precízne, ale dbal aj na slušnosť. Na jednom verejnom zasadnutí sa dvaja bádatelia pochytili, a keď sa veľmi rozvášnili, prof. Janšák ich uzemnil slovami: „Páni, správate sa ako predajcovia mrkvy...“

Toto sa medzi nami stalo okrídlenou vetou, ktorou sa riešili aj iné nepríjemné situácie.

Keď v roku 1966 vznikla Slovenská numizmatická spoločnosť, aj v tej, ako najvhodnejšieho na post predsedu, zvolili Š. Janšáka. Zdalo by sa, že ide o formálne funkcie, ale on ich bral skutočne vážne a snažil sa v nich konštruktívne pôsobiť. Po turbulentných udalostiach koncom 40. a v 50. rokoch 20. storočia postupne ustupoval z politických aktivít a mal možnosť venovať sa viac archeológii a histórii – svojim láskam. Ale i tak sa naňho nezabúdalo. Pri 80. narodeninách ho prekvapili medailou vyhotovenou Alexandrom Vikom, keď sa v roku 1971 dožil 85 rokov, udelili mu Rad práce.

Aj vtedy tvoril, v roku 1971 vydal knihu spomienok *Bolí časy bolí...* a v roku 1973 *Posledný suplikant*. Jej vydania sa však už nedečkal.

Dúfam, že mi odpustí, keď zverejním jeden z jeho listov, ktorým chcem dokumentovať, že so svojimi bývalými študentmi udržiaval roky až otcovský kontakt (obr. 3). No a dnes, v dobe počítačov, je vzácna aj možnosť poznať jeho rukopis.

Dr. h. c. Ing. Štefan Janšák nás po dlhšej chorobe opustil 8. apríla 1972. Rozlúčka sa konala v aule univerzity na Šafárikovom námestí, kde mu bol pred rokmi udelený doktorát honoris causa.

Na základe iniciatívy Spolku pro vojenská pietní místa bol uložený v ich časti cintorína v Slávičom údolí v Bratislave.⁴ Na náhrobnom kameni má však pod menom skromne napísané: „archeológ“. Asi z toho všetkého, čo v živote robil, mal toto najradšej.

Mária Lamiová-Schmiedlová

4 Pozri viac <https://www.vets.cz/vpm/mista/obec/376-bratislava/Star%C3%A9%20Grundy/> (navštívené dňa 8. 5. 2021).